

29. česko-slovenská psychoterapeutická konferencia, Trenčianske Teplice 2013

Strácanie demokracie... alebo ako psychopati ovládli našu spoločnosť

Gabriel Hrustič

Súhrn

Autor sa zaoberá vzťahmi medzi narcistickou poruchou osobnosti a mocenskými pozíciami. V mocenských štruktúrach je pomerne veľké zastúpenie takto narušených osobností. V mocenských pozíciách hľadajú kompenzáciu frustrovaného a nedostatočne rozvinutého ega a posilňovanie falošného grandiózneho self. Na druhej strane moc sama pôsobí na nezrelú osobnosť deštruktívne, čo môže viesť až k regulárnej závislosti na moci. Niekedy sa môže rozvinúť do poruchy osobnosti definovanej ako tzv. Hubris syndróm. Politický režim, kde patologická menšina riadi väčšinu normálnej spoločnosti, sa nazýva patokracia. Do väčšinovej spoločnosti vnáša patologické hodnoty a bráni rozvoju vyšších prosociálnych citov, solidarity a altruizmu.

Kľúčové slová: narcistická porucha osobnosti, politika, politická psychológia, Hubris syndróm, politická narkománia, patokracia.

„Človek, ktorý si vybral politiku ako symbol svojej potreby, obvykle skúša utíšiť svoju bolesť nevhodnými sedatívami.“

Harold Lasswell: Psychopathology and Politics, 1930

Pohľad na súčasnú politickú situáciu nie je lichotivý. Výkon politickej moci je prerastený korupciou a byrokraciou, závažne rozhodnutia či novelizácie zákonov sa často robia veľmi neodborne, vo vedúcich pozíciách politického establishmentu absolútne absentuje nejaká progresívna vízia či smerovanie a verejný záujem sa zdá byť celkom vytlačený z výkonu moci len do rétoriky predvolebných kampaní. Následky takejto politiky znášame všetci občania a aktuálne balansujeme na hrane ekonomickej, sociálnej aj morálnej stability. Participácia na výkone reálnej moci a správe vecí verejných je veľmi limitovaná a väčšina aktívnych občanov sa môže len prizerať nekompetentným zásahom či nekontrolovanému plytvaniu verejných financií. Osobnosti politického života možno len s ťažkosťami nazývať osobnosťami či autoritami. Sme pri nich svedkami veľmi plytkých motivačných tendencií, chýbania širšieho rozhladu či nedostatočnej vzdelanosti. Klamanie, intrigy či podvody sú bohužiaľ ich každodennými nástrojmi. A je veľmi mylné si myslieť, že toto je len problém Slovenska. Je to esenciálny problém pyramítovej štruktúry moci, ktorý sa tiahne naprieč geografiou aj celou históriou ľudských civilizácií. Jediným liekom bola vždy iniciatíva občanov strážiť si demokratické princípy riadenia a široká participácia na správe vecí verejných. V súčasnosti princípy zastupiteľskej demokracie len maskujú realitu patokracie a oligarchie, ktoré takmer celkom ovládli verejný priestor a reálna demokracia, teda moc občanov nad svojím životom, je opäť raz v ohrození. Postupne sa demokratické princípy strácajú pred našim zrakom, čo je do veľkej miery ovplyv-

nené práve psychopatickou štruktúrou osobností ľudí, ktorí uzurpujú vyššie poschodia mocenskej pyramídy. To, čím to je, že politici s poruchami osobnosti prevažne narcistického charakteru masívne obsadzujú politické pozície v krajine a najmä, aký to má vplyv na výkon moci samotnej a na ostatných občanov, je cieľom tejto práce.

Vývin narcistickej poruchy osobnosti

V rámci teórie objektových vzťahov sa narcistická porucha osobnosti odvíja od obdobia prirodzenej grandiozity v praktizujúcej subfáze diferenciacie (9.–15. mesiaci života). V tomto období sa vyvíja samostatný pohyb a dieťa zažíva enormný nárast autonómnych schopností. Duševne ešte stále prežíva v jednote s matkou v presvedčení o jej a teda aj vzájomnej všemocnosti. Jadrový konflikt vzniku tejto poruchy prichádza v nasledujúcej tzv. znovupribližovacej subfáze vývinu ega (15.–24. mesiac). V tomto období totiž dieťa musí prejsť od prirodzenej grandiozity k skutočnému self. Musí zvládnuť prechod od vnímania ostatných ľudí len vo vzťahu k vlastným potrebám (selfobjekt) k ich vnímaniu ako individuálnych jedincov s ich vlastnými potrebami a obmedzeniami (reálne objekty). Dieťa objavuje hranice vlastnej moci či bezmoci a začína si budovať sebaúctu. Dominantnými obrannými mechanizmami sú splitting a identifikácia. Toto obdobie je pomerne náročné s mnohými konfliktami medzi dieťaťom a rodičmi, či inými súrodencami, no empatický prístup rodičov umožní dieťaťu prechod od sebaklamu k realite bez zbytočnej úzkosti alebo hanby.

Adresa pre korešpondenciu: Mgr. Gabriel Hrustič,
Psychiatrická nemocnica Ph. Pinela, Malacká cesta 64, Pezinok.

Narušenie v tomto období priamo súvisí so vznikom narcistickej poruchy, kedy sa frustráciou či manipuláciou prirodzenej grandiozity preruší vývin reálneho sebaobrazu a dieťa zotrúva vo falošnom self. Toto narušenie sa môže udiť prostredníctvom dvoch foriem empatického zlyhania rodičov. Prvé je zlyhanie pri ocenení pozoruhodných autonómnych výkonov. Namiesto náležitého obdivu a uznania enormného nárastu kompetencií dieťaťa, sa rodič pre vlastné frustrácie tomu neteší, skôr sa cíti byť nimi ohrozený. Dieťaťu príliš zdôrazňuje jeho slabosti a zlyhania, zahanbuje ho, v extrémnom prípade dieťa ponizuje a sadisticky zneužíva slabosti vyvíjajúcej sa osobnosti. Druhé a častejšie zlyhanie sa objaví, keď sa dieťaťu zabráni konfrontovať sa s vlastnou slabosťou. Dieťa je neustále podporované vo svojom narcistickom sebahodnotení rodičom. Od dieťaťa sa očakáva, že bude niečím viac, ako je a že bude naplňať prehnane a často narcisticky projektované predstavy rodičov, mnohokrát aj naplňať potreby partnera jedného z rodičov. Dieťa sa teda viac využíva, ako realisticky podporuje.

Prirodzenou reakciou na tieto zranenia je, že sa narcistický charakter „nafúkne“, odmieta svoju bezmocnosť a potrebu podpory a snaží sa vytvoriť život, kde už nikdy nebude ponizovaný alebo manipulovaný. Sám sa stáva manipulátorom a investuje ohromné investície do prezentácie mocného falošného self. Druhých ľudí prevažne vníma ako zdroj uspokojovania svojich potrieb a zväčšovania svojho významu, ich potreby naopak prehliada. Chýba schopnosť prežívať nezištnú lásku. K druhým sa vzťahuje prevažne cez splittingové obranné mechanizmy - idealizáciu a devalváciu. Je schopný popierať fakty, ktoré by falošné self ohrozovali. Na najmenšie zraňovanie grandiozity prehnane emočne reaguje. V období kríz upadá do katastrofických depresii s totálnou seba-devalváciou. Bohužiaľ, vzhľadom k ustrnutiu v bode spojenia medzi grandióznym self a idealizovaným objektom sa zamedzí vývoju internalizácie superega, takže sa nemôže dostatočne vyvíjať empatia a svedomie. Sociálne žiaduce city sa naučí neskôr rozpoznávať cez intelekt. Aby maskoval svoju bezcitnosť – na rozdiel od dissociálnej poruchy osobnosti, sa ich naučí predstierať.

S. Johnson (2006) zhrňuje proces narcistického prispôbenia na týchto úrovniach:

- **Ego kompromis:** „Budem žiť bez pocitov bezmocnosti a svet budem kontaktovať prostredníctvom kontroly a moci.“
- **Charakteristické správanie:** manévrovanie, intrigy, úskočnosť a výkonnosť.
- **Ego-ideál:** „Chcem byť na vrchole!“
- **Ilúzia seba-potvrdenia:** „Sám dokážem čokoľvek, čo si budem priať.“
- **Primárny strach:** „Budem využívaný, manipulovaný, ponížený, bezmocný a prehliadaný.“

Narcistické poruchy osobnosti a atraktivita moci

Túžba po moci je pre narcistické poruchy osobnosti prirodzená. Predstavuje možnosť ako realizovať svoj ego-ideál a bezpečne sa vyhnúť primárnemu strachu. Pre zdravé osobnosti predstavuje moc prostriedok na presadzovanie inovátnych myšlienok a vízií, riadením dosahovať spoločné ciele.

Pre narcistické osobnosti je toto sekundárne či celkom nepodstatné, primárna je mocenská pozícia. Úrad či funkcia predstavujú idealizovaný objekt, ktorý prináša vyšší sociálny status a moc, s ktorým sa možno úplne identifikovať (splývanie s ideálnym objektom). Pri naplnení týchto ambícií automaticky erupujú pocity superiority. Ľudí, ktorí sú hierarchicky pod nimi, majú tendenciu vnímať ako prostriedok ich narcistického nasycovania a zároveň im slúžia ako objekty devalvácie a pohŕdania, na ktorých si môžu potvrdzovať svoju superioritu. Recipročne sa stretávajú z ich strany so vzdávaním úcty, obdivu či priamo lichoteniu rôznych „päťlízáčov“, čo im túto percepciu len potvrdzuje. Žijú v presvedčení, že sláva, materiálne výhody, servis a pocty sú prejavy k ich osobe a nie k ich funkcii. Ľahko sa presvedčia o vlastnej nenahraditeľnosti, druhých vnímajú ako závislých na ich práci, celkom nesamostatných o sebe rozhodovať. Paradoxne ich však reálne problémy bežných ľudí a podriadených málo zaujímajú, či skôr - nie sú schopní o nich ani uvažovať. Narcistických politikov stručne vystihujú tieto vlastnosti: ambicióznosť, rivalita, absencia lásky, bezcitnosť, agresivita, ješitnosť, hyperaktivita, katatýmne myslenie a oslabené morálne zábrany.

Narcistické osobnosti sú veľmi náchylné na korupciu. Je totiž pre nich prirodzené dostávať, nie dávať. Priam si nárokujú byť odmeňovaní. Ľahko sa tak stávajú terčom lobistov a záujmových skupín. Nie zriedka sa stane, že svoju funkciu celkom zneužijú na napĺňanie záujmov oligarchov. Výrazne tým poškodzujú a okrádajú verejný záujem, no pritom neprežívajú pocity viny či výčitky svedomia. Sami sú si meritom správnosti.

Je ľahké podľahnúť moci. Aj pomerne zdravé osobnosti musia aktívne pracovať na udržaní si reálneho sebaobrazu, aby nepodľahli ilúzii o svojej výnimočnosti. Pre narcistické osobnosti je to prakticky nemožné. Lákavá pozlátka moci môže ilustrovať každodennosť vrcholových politikov: Ráno nasadnú do pripraveného auta so šoférom, ktorý ich vezie s právom voľného prejazdu cez križovatky. Sú neustále obklopení ľuďmi, ktorí servilne pritakávajú každému ich slovu a sú pripravení plniť ich priania i príkazy. Do zahraničia cestujú vládnym špeciálom, nestarajú sa o valuty ani ubytovanie. Sú neustále v pozornosti novinárov, vidajú sa denne na TV obrazovke. Stretávajú ich neznámi ľudia, ktorí sa za nimi obzerajú, alebo sa im priamo prihovárajú. Jeden deň môžu byť v Košiciach na výjazdovom zasadnutí vlády a večer zaletieť do Bratislavy, lebo je žiaduce sa ukázať na hokeji s prezidentom. O tom, ako jedinec ľahko podľahne moci a aj odhodí niektoré osobnostné charakteristiky, veľmi dobre vypovedá Zimbardov Stanfordský experiment s väzením a náhodným rozdelením účastníkov na väzňov a dozorcov. Na druhej strane zas Milgramov experiment ilustruje, čo sa môže stať, keď jednotlivec odovzdá svoju vlastnú zodpovednosť vyššej autorite. V tejto súvislosti treba spomenúť, že sú to práve obyčajní ľudia, ktorí sa vzdávajú svojej vlastnej moci v prospech iných. Žijú v presvedčení, ktoré vychádza z infantilných rodičovských projekcií, že sú tu authority, ktoré sa majú o nich postarať a viesť ich. Tieto projekcie predstavujú výraznú voľu na mlyn patologickým osobnostiam v mocenských štruktúrach.

Ruský psychiater a psychoanalytik A. Bjelkin (Krejčí, 2004) hovorí priamo o politickej narkománii. Výkon politickej moci ako každé autoritatívne postavenie vyvoláva silné

popcity ako vášeň, vzrušenie či nenávisť, ktoré v mozgu spúšťajú neurochemické a biochemické deje, na ktorých sa postupne môžu vytvoriť regulárna nelátková závislosť na moci. Postupne sa zvyšuje tolerancia a politik na svoje uspokojenie potrebuje stále viac a viac moci, úcty a stále grandióznejšie politické projekty. Táto závislosť má podobný priebeh ako u iných narkomanov. Postupne dochádza u závislých politikov k premene (až depravácii) osobnosti. Stávajú sa nekritickí k svojim činom a k sami sebe, často preceňujú vlastné schopnosti, stávajú sa podozrievavými. Aby si udržali či získali svoju „drogu“ sú schopní klamať, páchať trestnú činnosť, pri náznakoch straty moci sú zlostní a podráždení, podozrievavosť prerastá do paranoje, strácajú zodpovednosť, externalizujú svoju vinu, opúšťajú či zrádzajú svojich priateľov a rodiny... Pri strate postavenia sa vyskytujú abstinenčné príznaky, najčastejšie hlboká depresia, strata sociálnej orientácie, kríza vzťahov, častý je tiež pád do alkoholizmu.

Hubris syndróm

V týchto súvislostiach sa D. Owen a J. Davidson (2009) rozhodli zaviesť tzv. Hubris syndróm. Postulovali ho ako psychické ochorenie, ktoré sa vyvíja u ľudí v pozícii moci a vedie k zmene osobnosti, podobne ako sa to deje následkom traumy. Samotné slovo „hubris“ znamenalo v starom Grécku navonok prejavovanú pýchu, domýšľavosť a aroganciu, čo vyvolá trest bohov, ktorý následne postihne celú spoločnosť. Hubris syndróm vystihuje 14 symptómov, ktoré sa čiastočne prekrývajú s narcistickou poruchou osobnosti. Odlišuje ho však týchto 5 znakov: identifikácia s organizáciou či národom; používanie kráľovského plurálu; presvedčenie, že vyššia moc im napokon dá za pravdu; bezohľadnosť a impulzivita a správanie, pri ktorom sa morálka prispôsobuje zisku. Hubris syndróm postupne vedie k strácaniu kontaktu s realitou, pretože sa človek viac riadi svojou predstavou o veciach ako samotnými faktami.

Ch. Loch (Boulton, 2013) odporúča niekoľko zásad, ktorými možno predísť rozvoju tejto poruchy: V prvom rade si je treba uvedomiť, že sme náchylní k správaniu typu HS. Veľmi dôležitá je pokora a vedomie, že sa môžeme myliť. Vhodné je obmedziť svoju moc a zapájať aj druhých do procesu rozhodovania. Musíme byť obozretní voči servilnému pritakávaniu. Nevyhnutné je zachovať kontakt so svojimi oponentmi a konfrontovať sa s nezávislými a protichodnými názormi. Neustále si treba (pre seba) formulovať etické hodnoty. Ale na druhej strane sa odporúča nechať sa aj trochu opojiť mocou a nebyť úplným martýrom.

Patokracia

Andrej Lobaczewski (2007), poľský autor knihy, ktorú písal ešte v časoch komunizmu, opisuje zlo, ktoré pochádza priamo z výkonu politickej moci. Postuluje termín tzv. patokracie, ktorá predstavuje systém vládnutia tvorený menšinou patologických jedincov, ktorí ovládajú väčšinu normálnej

spoločnosti. Následkom patologickej vlády je, že celá spoločnosť je ovládaná a stimulovaná čisto patologickými hodnotami. Síce sa často spája s totalitnou formou vlády, môže sa schovávať aj za masku demokracie či teokracie, nemusí byť len súčasťou otvorene represívnych režimov. Patokracia sa vyznačuje týmito charakteristikami: Sociálna štruktúra je prevažne založená na sebeckých záujmoch, vláda centralizuje pravomoci sú bežným občanom celkom odňaté, legislatíva je nespravodlivá a svojvoľná, médiá sú pod kontrolou, kde vládnuca moc presadzuje svoju propagandu.

Patokracia potláča individualizmus a kreativitu, ľudia sú vnímaní ako zdroje: „ľudské zdroje“. Sloboda prejavu býva potlačovaná, obmedzujú sa ľudské práva. Charakteristická je tiež extrémna nerovnosť medzi bohatými a chudobou. Kontrola moci býva zabezpečovaná násilím, či jeho hrozbou, spoločnosťou sa šíri a podporuje strach, poukazuje na nepriateľa, kde sa môže kanalizovať potlačovaná agresivita.

Podľa Oskara Krejčího (2004) sa ideálny politický režim, ktorý je transparentne spravovaný zrelými osobnosťami, vyznačuje tromi podstatnými vlastnosťami. V prvom rade umožňuje, aby ľudia dávali zo seba to najlepšie, vytvára podmienky pre ľudský rozvoj. Formuje orgány na obmedzovanie sebeckého správania, no tiež inštitúcie, pre rozvoj ľudských cností. Ďalej vytvára podmienky pre ľudí na subjektívne uspokojenie. Naplňa nielen sociálno-ekonomické potreby, ale usiluje aj o spravodlivosť a dobré vzťahy v rodine a na pracovisku. A napokon vytvára politickú kultúru, ktorá otvára kariéru pre mravne a intelektuálne najvyspelejších jedincov. Osobne by som si dovolil poznamenať, že ideálny režim by mal umožňovať širokú participáciu občanov na riadení vecí verejných, aby mali možnosť ovplyvňovať svoj vlastný život a tak aby sa vytvárala spoločná zodpovednosť za verejný priestor.

Literatúra

- Boulton, A.:** Power corrupts but it also plays with our mind. The Independent, 2013, sept.
- Johnson, S.M.:** Charakterová proměna člověka. Brno: Computer Press, 2006.
- Krejčí, O.:** Politická psychologie. Praha: Ekopress, 2004.
- Lobaczewski, A.:** Political ponerology: Science on the Nature of Evil adjusted for Political Purposes. Red Pill Press, Grande Prairie, Canada, 2007.
- Owen, D., Davidson, J.:** Hubris syndrome: An acquired personality disorder? A study of US Presidents and UK Prime Ministers over the last 100 yrs. Brain, J. of Neurology, 132, 2009, č. 5, s. 1396-1406. Dostupné na internete: <http://brain.oxfordjournals.org/content/132/5/1396.full.pdf+html>

Do redakcie došlo 10.1.2014.